

Оксана Висовень
(Переяслав-Хмельницький)

ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ У ПЕРІОД РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ (1944-1989)

Стаття присвячена огляду основних джерел, які містять інформацію про становище та діяльність Євангельських християн-баптистів наприкінці 40-80-х рр. ХХ ст. До уваги бралися архівні документи, збірники документів, періодична преса, мемуари, Інтернет-ресурси. Залучений до аналізу масив документів дає змогу відтворити особливості життя вірних ЄХБ у післявоєнний і пізньорадянський періоди, висвітлити становлення та організацію діяльності органів управління і політичного контролю над членами братства ЄХБ, а також протидію віруючих ЄХБ втручання органів державної влади у їх релігійне життя.

Вивчення та використання наявних джерел дозволяє встановити цілу низку проблем про діяльність ЄХБ, які потребують ретельного дослідження з боку істориків-фахівців. Адже нині нагальною потребою є формування свідомого та об'єктивного ставлення громадян як до християнської Церкви взагалі, так і до віруючих євангельських християн-баптистів зокрема.

Ключові слова: *Євангельські християн-баптисти, джерела, документи, мемуари, періодична преса, Інтернет-ресурси.*

Аналіз джерел щодо діяльності Євангельських християн-баптистів (ЄХБ) наприкінці 40-80-х рр. ХХ ст. особливо актуальний у наш час у зв'язку із необхідністю зняти ту заангажованість, яка була сформована в радянські часи щодо євангельського християн-баптистського руху, та до цього часу не подолана повною мірою в наукових працях. Крім того, аналіз документальних матеріалів дасть змогу встановити цілу низку проблем про діяльність ЄХБ, які потребують ретельного дослідження з боку істориків-фахівців. Адже нині нагальною потребою є формування свідомого та об'єктивного ставлення громадян як до християнської Церкви взагалі, так і до віруючих євангельських християн-баптистів зокрема. У зв'язку з цим, основною метою нашого дослідження є аналіз і популяризація документальних матеріалів, присвячених становищу та діяльності ЄХБ, праць релігійних діячів і виокремлення малодосліджених тем.

Відповідно до мети визначено такі завдання: здійснення класифікації основних груп залучених джерел; визначення найважливіших чинників, які впливали на зміст опублікованих і самовидавчих документів з історії становища та діяльності ЄХБ кінця 40-80-х рр. ХХ ст.; критичний аналіз документів, які опубліковувалися в радянський час і сучасних джерел про діяльність ЄХБ наприкінці 40-80-х рр. ХХ ст.; сформування окремих пропозицій щодо подальшої розробки теми.

Об'єктом дослідження є джерела, присвячені проблемі становища та діяльності ЄХБ в кінці 40-80-х рр. ХХ ст., які були оприлюднені в другій половині ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Предметом є процес накопичення джерельної інформації про становище та діяльність ЄХБ наприкінці 40-80-х рр. ХХ ст., формування проблемно-тематичних напрямів досліджень, зміна їх концепцій упродовж вказаного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють історичний період – 40-80-ті рр. ХХ ст., пов'язаний із завершенням Другої світової війни та розпадом СРСР. Другий вимір межі – джерелознавчий, стосується документальних досліджень, які були опубліковані упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Географічні межі статті пов'язані з територією УРСР, яка на той час була у складі СРСР. Дослідження виконано з дотриманням принципу історизму, який є надзвичайно важливим для показу суспільно-політичної ситуації, під час якої готувалися наукові розвідки з історії ЄХБ. Також у дослідженні були застосовані порівняльно-історичний, структурно-системний методи тощо.

Основним дослідницьким методом, що дозволив вивчити та проаналізувати джерела, які несуть найбільше інформації про життя та діяльність вірних ЄХБ в 40-80-х рр. ХХ ст., є наукова класифікація [11, с. 54]. Виходячи з особливостей розвитку досліджуваної проблеми

у радянський та сучасний періоди основні джерела можна поділити на такі групи: архівні документи; матеріали, опубліковані у збірниках і в додатках до окремих наукових студій; публічні виступи і праці відомих церковних, державних і громадських діячів; мемуарна література; церковні (самовидавчі) та світські періодичні видання; законодавчі акти та історико-статистичні праці; Інтернет-ресурси тощо.

Найбільш достовірним джерелом інформації про становище ЄХБ в радянський період вважаються архівні матеріали. Зокрема, у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) містяться важливі дані про діяльність ЄХБ, їхню структуру, керівний склад, технічний персонал, взаємозв'язки ВСЄХБ (Всесоюзної ради Євангельських християн-баптистів) зі світовими баптистськими організаціями, зокрема, Всесвітньою Спільнотою баптистів (ВСБ) [17]. Крім того, у фондах ЦДАГО України містяться звітні документи про кількість діючих громад ЄХБ у другій половині ХХ ст., їхній склад, організаційне та ідейне спрямування [16].

З архівних джерел, які знаходяться в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), особливу увагу привертають матеріали з фонду уповноваженого Ради в справах релігій при РМ СРСР в Українській РСР, які розкривають механізми та методи практичної реалізації політики радянської влади у сфері релігії [18]. Зокрема у фонді 4668 «Рада в справах релігій при Раді Міністрів УРСР та її попередники: уповноважені Ради в справах релігій при РМ СРСР по УРСР» містяться важливі документи республіканських партійних і державних установ, матеріали місцевих органів влади, протоколи засідань політбюро, секретаріату та президії ЦК КПУ, які стосувалися питань релігії. Також у фонді містяться документи місцевих органів влади, інструкції та розпорядження щодо питань боротьби з релігією, інформаційні довідки про релігійну ситуацію, мережу церков і діяльність релігійних організацій, листи та скарги містяться у регіональних державних архівах України (ф. 4668, оп. 2, 3, 4, 5).

Цінна джерельна інформація про правове становище ЄХБ, стосунки церкви з офіційними структурами влади знаходяться в законодавчих документах, що вміщені у спеціальних збірниках. Документи такого роду головним чином стосувалися релігійних організацій, які офіційно контактували з державними органами. Серед них найбільш помітними вважаються законодавчі документи, вміщені в збірниках «Коммунистическая партия и советское правительство о религии и церкви» (М., 1959), «Хронологическое собрание законов, Указов Президиума Верховного Совета, постановлений и распоряжений правительства Украинской ССР» (К., 1963), «Законодательство о религиозных культурах» (М., 1971), «Про релігію і атеїстичне виховання» (К., 1979), «О религии и церкви» (М., 1981), «Збірник законів Української РСР і Указів Президії Верховної Ради Української РСР. 1938-1973» (К., 1974), «Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР» (К., 1974), «Об идеологической работе КПСС. Сборник документов» (М., 1977) та ін. Слід зазначити, що до такого роду документів потрібен обережний, критичний підхід, оскільки в часи тоталітаризму допускалися фальсифікації і спотворення даних статистики [11, с. 255]

Важливим джерелом інформації про становище вірних ЄХБ у радянський період є спогади релігійних діячів, членів братства ЄХБ, які занотували події по «гарячих слідах». Їхні спогади цінні тим, що не лише передають тогочасну атмосферу, але й містять багато маловідомих фактів переслідування віруючих, кількісні дані засуджених та переслідуваних за віру. Водночас, до такого роду джерел слід ставитися досить обережно, оскільки окремі з них хибують суб'єктивністю, зокрема, якщо вони стосуються оцінок своїх братів по вірі, з якими описувачі були в недобрих стосунках.

Найбільш цікавими та інформативними у вивченні становища братства ЄХБ у пізньорадянський період постають мемуари відомих релігійних діячів – дисидента Г.П. Вінса, його матері Л.М. Вінс, а також голови опозиційної РЦ ЄХБ Г. Крючкова, А. Коркосенка та ін. [4-10; 12]. Їхні спогади відзначаються багатим фактажем, особистісним баченням подій суспільного, церковного, духовно-культурного життя в СРСР. Саме ці

праці дають змогу не тільки перевірити й уточнити цілу низку історичних фактів, роль окремих церковних і громадських діячів у подіях релігійно-церковного життя в УРСР, а й більш достовірно відтворити емоційно-психологічну атмосферу в українському суспільстві досліджуваного періоду. Також у мемуарах детально описане життя засуджених віруючих, переважно євангельських християн-баптистів, у місцях позбавлення волі. Ці роботи дають можливість проаналізувати реальне становище протестантських церков у Радянському Союзі та в Україні у повоєнний та пізньорадянський періоди.

Офіційну точку зору щодо питань релігії свободи слова в СРСР можна отримати з праць тогочасного голови Ради у справах релігії при Раді Міністрів СРСР В. Куроедова. Він стверджував, що віруючі несправедливо намагаються показати становище релігії в радянській державі як катастрофічне, натомість акцентував увагу на значенні антирелігійної пропаганди для зміцнення соціалістичного ладу та виховання майбутнього покоління [13].

Цінна інформація про події внутрішньо церковного життя братства ЄХБ в другій половині ХХ ст., стосунки братства з радянськими органами влади, правоохоронними структурами, а також факти переслідування вірних церкви міститься в церковній періодичній пресі та самовидавчій літературі. Найбільш важливі інформаційно-статистичні відомості про кількість заарештованих, засуджених, закатованих у місцях позбавлення волі членів братства були оприлюднені в таких самовидавчій журналах як «Братський листок» (1964-1975), «Бюлетень родичів в'язнів ЄХБ» (1965-1976). Інформація про віровчення братства ЄХБ, їхні головні засадничі християнські цінності, а також факти і події внутрішньо церковного життя містяться у журналах повоєнного часу «Братский весник» (1945-1977), «Вісник спасіння» (1964-1975), «Християнин» (1968-1973) [2; 3; 14; 15].

Незважаючи на нелегальне становище християнської преси в радянський період, її видавці чинили опір тоталітарній системі та відпрацювали практику видання інформаційних журналів про репресивно-каральні заходи правоохоронних органів щодо їхніх членів в СРСР, та показали їх системний характер. Слід зазначити, що періодичні самовидавчі видання ЄХБ, які в радянські часи нелегально розповсюджувалися серед членів ЄХБ, нині у відкритому доступі в мережі Інтернет; вони постійно оновлюються та доповнюються на церковних сайтах [14].

Важливим джерелом інформації щодо розкриття проблеми взаємовідносин релігійних організацій та держави стали радянські періодичні видання: газети «Правда», «Известия», «Радянська Україна», «Правда Украины» тощо. Радянська офіційна преса відображала ставлення до релігії в СРСР загалом, і в УРСР зокрема, а також надмірну ідеологізацію цього питання.

Таким чином, наведена джерельна база дозволяє об'єктивно і повно розкрити дану тему. Зокрема, залучений до аналізу масив джерел – архівні, опубліковані документи, мемуари, періодична преса, Інтернет-ресурси – дає змогу відтворити особливості життя віруючих ЄХБ у післявоєнний та пізньорадянський періоди, висвітлити становлення та організацію діяльності органів управління і політичного контролю в релігійній сфері, а також протидію вірних ЄХБ втручання органів тоталітарної влади у їх релігійне життя. Вивчення та використання наявних джерел дозволяє встановити цілу низку проблем про діяльність ЄХБ, які потребують ретельного дослідження з боку істориків-фахівців. Так, постає необхідність публікації та популяризації нових документів з архівів, зокрема СБУ, особливо під грифом «таємно», тих, які показують причини, обставини та наслідки нищення тоталітарною системою протестантських церков та конфесій в УРСР. Оприлюднення інформації про злочини тоталітарної влади проти Церкви по-новому актуалізують проблему доведення до громадянського суспільства, державної влади та конфесій в Україні та в світі неможливості співіснування сучасної цивілізації в умовах безкарності злочинів проти людства та людяності, які не мають терміну давнини, але через відсутність покарання та приховування інформації породжують ще більші злочини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 20 лет по пути возрождения. Слово на юбилей председателя Совета Церквей ЕХБ Г.К. Крючкова // По пути возрождения. – М., 1989. – С. 10-11.
2. Бюллетень № 32 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1976. – 60 с.
3. Бюллетень № 39 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – Москва. – 1977. – 60 с.
4. Винс Г. Шестдесят лет спустя... / Г. Винс // Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых 5-е издание (72 биографии с фотографиями) / Л. Коваленко. – К.: Центр Христианского Сотрудничества, 2006. – С. 13.
5. Винс Г.П. Тропую верности / Г.П. Винс. – 2 изд., перераб и доп. – СПб.: Библия для всех, 1997. – 308 с.
6. Винс Н. О моей бабушке. К 100-летию со дня рождения Лидии Михайловны ВИНС [Электронный ресурс] / Н. Винс. – 2008. – Режим доступа: <http://maxpark.com/user/4295154523/content/2147032>. – Заголовок з екрану.
7. Винс, Георгий Петрович [Электронный ресурс] / Георгий Петрович Винс. – 2012. – Режим доступа: omop.su/article/49/32523.html. – Заголовок з екрану.
8. Винс Г. Горизонти віри / Г. Винс. – К., 1995. – 112 с.
9. Винс Георгій Петрович. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://olexa.org.ua/ukr/persons/g_vins.htm. – Заголовок з екрану.
10. Воспоминание о ГУЛАГЕ и их авторы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=868>. – Заголовок з екрану.
11. Калакура Я.С. Историчні засади українознавства / Я.С. Калакура. – К., 2007. – 381 с.
12. Коркосенко А. Знайте правду, люди! / А. Коркосенко. – Симферополь, 1963. – 60 с.
13. Куроедов В. Религия и закон / В. Куроедов. – М., 1970. – 65 с.
14. Реформация XX века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reformzerkvi.com>. – Заголовок з екрану.
15. Служение ближним (строки биографии) // Вестник Истины. – № 3. – 1985. – С. 13.
16. Центральный державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1., оп. 23, спр. 4556.
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4263.
18. Центральный державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ України), ф. 4668, оп. 2, 3, 4, 5.

REFERENCES

1. 20 let po puti vozrozhdeniya. Slovo na yubiley predsedatelya Soveta Tserkvey EKHB G.K. Kryuchkova // Po puti vozrozhdeniya. – M., 1989. – S. 10-11.
2. Byulleten № 32 Soveta Rodstvennikov uznikov Evangelskikh khristian-baptistov v SSSR. – Moskva. – 1976. – 60 s.
3. Byulleten № 39 Soveta Rodstvennikov uznikov Evangelskikh khristian-baptistov v SSSR. – Moskva. – 1977. – 60 s.
4. Vins G. Shestdesyat let spustya... / G. Vins // Kovalenko L. Oblako svideteley Khristovykh 5-e izdanie (72 biografii s fotografiyami) / L. Kovalenko. – K.: Tsentr Khristianskogo Sotrudnichestva, 2006. – S. 13.
5. Vins G.P. Tropoyu vernosti / G.P. Vins. – 2 izd., pererab i dop. – SPb.: Bibliya dlya vsekh, 1997. – 308 s.
6. Vins N. O moyey babushke. K 100-letiyu so dnya rozhdeniya Lidii Mikhaylovny VINS [Elektronniy resurs] / N. Vins. – 2008. – Rezhim dostupu: <http://maxpark.com/user/4295154523/content/2147032>. – Zagolovok z ekranu.
7. Vins, Georgiy Petrovich [Elektronniy resurs] / Georgiy Petrovich Vins. – 2012. – Rezhim dostupu: omop.su/article/49/32523.html. – Zagolovok z ekranu.
8. Vins H. Horyzonty viry / H. Vins. – K., 1995. – 112 s.
9. Vins Heorhii Petrovych. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://olexa.org.ua/ukr/persons/g_vins.htm. – Zaholovok z ekranu.
10. Vospominanie o GULAGE i ikh avtory. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=868>. – Zagolovok z ekranu.

11. Kalakura Ia.S. Istorychni zasady ukrainoznavstva / Ia.S. Kalakura. – K., 2007. – 381 s.
12. Korkosenko A. Znayte pravdu, lyudi! / A. Korkosenko. – Simferopol, 1963. – 60 s.
13. Kuroedov V. Religiya i zakon / V. Kuroedov. – M., 1970. – 65 s.
14. Reformatsiya KhKh veka. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.reformzerkvi.som>. – Zagolovok z ekranu.
15. Sluzhenie blizhnim (stroki biografii) // Vestnik Istiny. – № 3. – 1985. – S. 13.
16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1., op. 23, spr. 4556.
17. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 24, spr. 4263.
18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVOVU Ukrainy), f. 4668, op. 2, 3, 4, 5.

Высовень О. Источники по изучению истории евангельских христиан-баптистов в период советского тоталитаризма (1944-1989).

Статья посвящена обзору основных источников, которые содержат информацию о положении и деятельности евангельских христиан-баптистов в 1944-1989-е гг. Во внимание принимались архивные документы, сборники документов, периодическая печать, мемуары, Интернет-ресурсы. Привлеченный к анализу массив документов позволяет реконструировать особенности жизни верующих ЕХБ в послевоенный и позднесоветский периоды, осветить становления и организацию деятельности органов управления и политического контроля над членами братства ЕХБ, а также противодействие верующих ЕХБ вмешательству органов государственной власти в их религиозную жизнь.

Изучение и использование имеющихся источников позволяет установить целый ряд проблем о деятельности ЕХБ, которые требуют тщательного исследования со стороны историков-специалистов. Ведь сейчас насущной необходимостью является формирование сознательного и объективного отношения граждан как к христианской Церкви вообще, так и к верующим евангельских христиан-баптистов в частности.

Ключевые слова: *Евангельские христиане-баптисты, источники, документы, мемуары, периодическая печать, Интернет-ресурсы.*

Vysoven O. Sources on the history of Evangelical Christians-Baptists in the period of Soviet totalitarianism (1944-1989).

Article reviews the main sources that provide information on the status and activities of Evangelical Christians-Baptists in 1944-1989. Attention was archival documents, collections of documents, periodicals, memoirs, Internet-resources. Attracted to the analysis of an array of documents allows to reconstruct the features of the lives of believers in the postwar Baptist and the late Soviet period, highlight the formation and organization of the authorities and political control over the members of the brotherhood of the ECB, as well as opposition to the faithful Baptist intervention of public authorities in their religious life.

The study and use of existing sources allows you to set a number of challenges on the activities of the ECB, which require careful study by historians professionals. It is now an urgent need is to create conscious and objective attitude to the citizens as a Christian church in general, and to the believers of Evangelical Christian Baptists in particular.

Keywords: *Evangelical Christians-Baptists, sources, documents, memoirs, periodicals, Internet-resources.*

Одержано 8.10.2015.